

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 342.924

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

**О.В. ГРІДІН, здобувач¹,
Донецький інститут внутрішніх справ МВС України**

Стаття є дослідженням питання міжнародного співробітництва Служби безпеки України. Розглядаються питання юридичної природи міжнародних та національних нормативно-правових документів у сфері співпраці Служби безпеки України, а також правовідносини, які виникають у процесі захисту державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, та низка інших питань.

Міжнародні засади, міжнародні нормативно-правові акти, Служба безпеки України, права, обов'язки, задачі Служби безпеки України.

У сучасному світі значення проблем національної безпеки в галузі юридичної науки та політичної діяльності постійно зростає. Від рівня національної безпеки та ефективності захисту прав громадян залежить саме існування і розвиток людини, суспільства, держави. Процеси глобалізації, посилення єдності світу з одночасним поглибленням його національної різноманітності в обраній сфері призвели до зміни характеру загроз і небезпек для людства, окремих націй і держав, що вимагає нових підходів до глобальної, міжнародної безпеки. Поява нових загроз та нові пріоритети забезпечення національної безпеки впливають на кардинальні зміни в системах національного, регіонального, глобального рівнів і потребують визначення ступеня впливу цих змін на національну безпеку України.

Істотний внесок у розвиток теорії правового регулювання Служби безпеки України (далі – СБУ) зробили юристи, серед яких: С.С. Алексєєв, В.Б. Авер'янов, О.Ф. Андрійко, Д.Н. Бахрах, О.М. Бандурка, О.Ф. Бєлов, М.В. Вітрук, В.О. Козенюк, Ю.Ф. Кравченко, Л.Б. Невзлін, В.М. Манохін, В.В. Мальков, В.А. Моїсеєва, Р.С. Павловський, В.Г. Пилипчук, Г.Г. Почепцова, М.П. Стрельбицький, О.Н. Ярмиш та інші. Водночас питання міжнародних основ функціонування Служби безпеки України залишається недостатньо дослідженим.

¹ Науковий керівник – кандидат юридичних наук, доцент Ю.В. Делія

Метою цієї статті вважаємо аналіз міжнародного співробітництва СБУ з позиції суспільних правовідносин, які виникають у процесі захисту державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, та розгляд низки інших важливих питань.

Для досягнення визначеної мети підлягали розв'язанню такі *завдання*:

- проаналізувати наявні наукові розробки і стан чинного законодавства у контексті досліджуваної тематики;
- сформулювати пропозиції до діючого законодавства з обраної проблематики.

Розглядаючи обране питання слід звернути увагу на саме розуміння терміну «національна безпека». У різноманітних довідкових словниках під терміном «національна безпека» розуміють саме систему державних заходів, спрямованих на захист національних інтересів і гарантування безпеки особи, суспільства, держави від зовнішніх і внутрішніх загроз у всіх сферах життєдіяльності. В Україні під національною безпекою розуміють також захищеність життєво важливих інтересів людини й громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечується сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національних інтересів [1, с. 51].

Відповідно до Основного Закону національна безпека України – це стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз, і є необхідною умовою забезпечення та примноження духовних і матеріальних цінностей [2]. Слід погодитися з думкою В.Ю. Богдановича, що в такій редакції правильніше говорити не про захищеність, а про рівень захищеності, як це було визначено в Концепції (Основах державної політики) національної безпеки України [3, с. 6].

Водночас створення ефективної системи забезпечення національної безпеки України відповідно до вимог часу є складовою частиною державотворчих процесів в Україні. Все це обумовлює актуальність проблем національної безпеки та ефективного функціонування підрозділів СБУ.

Система правового регулювання організації та функціонування діяльності підрозділів СБУ включає в себе: конституційне регулювання правовідносин; законодавче регулювання; регулювання підзаконними нормативно-правовими актами; міжнародними правовими актами, згоду на які дано Верховною Радою України та локальні нормативно-правові акти органів та керівників підрозділів СБУ.

Конституція України визначає тільки основні шляхи такого регулювання. Основний Закон створив належне правове поле для розвитку демократичних засад у системі охорони прав і свобод людини і громадянина підрозділами СБУ. Водночас створення правового поля не вирішує всіх проблем у житті цього конституційно-правового інституту,

особливо в період його становлення. При дослідженні системи правового регулювання у сфері діяльності СБУ, слід відзначити вплив Конституції на формування окреслених правовідносин, її винятковий установчий характер, оскільки до її прийняття дані суб'єкти мали зовсім інші повноваження.

Існування, самозбереження і прогресивний розвиток України як суверенної держави залежать від здійснення цілеспрямованої політики щодо захисту її національних інтересів. Основи такої політики і визначає Концепція національної безпеки України, у якій зазначаються основні принципи забезпечення національної безпеки: пріоритет прав людини; верховенство права; пріоритет договірних (мирних) засобів у вирішенні конфліктів; адекватність заходів захисту національних інтересів реальним та потенційним загрозам; демократичний цивільний контроль за воєнною сферою, а також іншими структурами в системі забезпечення національної безпеки; додержання балансу інтересів особи, суспільства та держави, їх взаємна відповідальність; чітке розмежування повноважень органів державної влади [2].

Як підкреслює В.А. Ліпкан, з прийняттям Конституції було закладено основні вимоги до інституту національної безпеки, що теж слід вважати імплементацією вимог міжнародних стандартів у чинне законодавство. Зацікавленість органів СБУ до сприйняття міжнародних стандартів пояснюється такими чинниками:

- вивчення, освоєння і впровадження стандартів становлення, розвитку і функціонування самої системи національної безпеки та захисту прав громадян;
- обмін досвідом у веденні питань безпеки та оборони і управління локально-регіональними процесами здійснення окреслених питань держав, які визнають ці міжнародні стандарти;
- становлення і розвиток різнопланового співробітництва органів СБУ, суспільних формувань громадян, підприємницьких структур, жителів відповідних адміністративно-територіальних одиниць із зарубіжними партнерами і виявляються у різноманітних зв'язках [4, с. 27].

Ураховуючи, що Україна є членом Європейського Союзу, вона має виконувати зобов'язання які покладаються на член-учасниць договору. Узагалі близько 60 нормативно-правових актів регулюють правовідносини у сфері захисту прав людини. Згідно зі ст. 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства.

Передував прийняттю означених законів Наказ Керівника Міжреспубліканської Служби Безпеки «Про організаційні заходи зі створення міжреспубліканської служби безпеки» від 6 грудня 1991 р. № 4, згідно з яким утверджувалася структура даної служби, розроблялися правові основи діяльності підрозділів служби безпеки та інші організаційно-правові заходи [5].

Слід також звернути увагу на Заяву Верховної Ради України «З приводу укладення Україною Угоди про співдружність незалежних держав» від 20 грудня 1991 р. № 2003-XII, згідно з якою Україна заперечує перетворення співдружності незалежних держав на державне утворення зі своїми органами влади і управління [6]. Крім цього Україна створюватиме власні Збройні Сили на базі розташованих на її території Збройних Сил колишнього СРСР (п. 7). Формування СБУ також створюватиметься на базі колишніх органів.

Певний вплив на розвиток підрозділів СБУ мав Наказ «Про контроль над внутрішніми службами безпеки країнах – членах Ради Європи» від 26 квітня 1999 р. № 550 (1999) [7].

Ратифікувавши європейські нормативно-правові акти, Україна підтвердила своє зобов'язання дотримуватися їх у чинному українському законодавстві, у тому числі і про основи національної безпеки. Національна безпека України досягається шляхом проведення виваженої державної політики відповідно до прийнятих доктрин, стратегій, концепцій і програм у таких сферах як політична, економічна, соціальна, воєнна, екологічна, науково-технологічна, інформаційна тощо.

Вирішення основних питань функціонування органу спеціального призначення на конституційному рівні стало початком створення законодавчих основ для побудови інституту СБУ. Зрозуміло, що прийняття Основного Закону не могло вирішити всіх завдань, пов'язаних зі створенням законодавчої бази цього інституту, окреслено лише загальні риси, а подальший розвиток і зміцнення цих основ покладено на поточне законодавство. До таких слід віднести Закони України «Про службу безпеки України», «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб». Ці нормативно-правові акти зміцнили законодавчі основи державної безпеки, визначили шляхи формування матеріальної та фінансової стабільності функціонування СБУ.

Серед правовідносин у сфері охорони державної безпеки є і такі, що залишилися неврегульованими на законодавчому рівні. Підзаконний рівень регулювання діяльності підрозділів СБУ, це такі акти, які прийнято органами цього інституту та/чи спільно з іншими, або уповноваженими державою іншими суб'єктами на підставі і відповідно до закону і в порядку виконання завдань які покладені на СБУ.

Конкретні засоби і шляхи забезпечення національної безпеки України обумовлюються пріоритетністю національних інтересів, необхідністю своєчасного вжиття заходів, адекватних характеру і масштабам загроз цим інтересам і ґрунтуються на засадах правової демократичної держави. В умовах глобалізації сучасного світу українське суспільство буде змушене поступово перейти від етапу становлення національної державності до етапу розширення зони своєї відповідальності за межі власного соціально-державного простору.

Кооперативна безпека, пошук підходів до якої, поряд з іншими європейськими і трансатлантичними структурами, активно веде ЄС та НАТО, має стати для України Гарантією власної безпеки.

Очевидним є те, що процес розбудови і реформування ЄС необхідно розглядати не тільки як розширення кордонів *спільного ринку*, а й як чинник створення нової європейської архітектури безпеки, яка має комплексний і взаємопов'язаний характер і різні виміри, основними з яких є економічний, політичний, воєнний.

ЄС на міжнародній арені виступає як самостійний суб'єкт міжнародного права і має дуже розгалужену мережу представництв більш ніж у 100 державах. У доктрині сучасного міжнародного права ЄС іноді розглядається як міждержавне утворення особливого типу, як розмита конфедерація з тенденцією до переходу в унітарну державу нової формації.

Діяльність СБУ у галузі міжнародного співробітництва спрямована на максимальне сприяння реалізації основних завдань СБУ через спільну з партнерами протидію загрозам національній та міжнародній безпеці: тероризму, міжнародній організованій злочинності, розповсюдженню зброї масового знищення, боротьбі з корупцією, контрабандою, незаконною міграцією та ін. Ефективність протидії цим загрозам залежить від рівня взаємодії як на двосторонньому рівні, так і у рамках міжнародних організацій.

У чинне законодавство в сфері функціонування СБУ, сьогодні імплементуються міжнародні правові акти, а також відбувається гармонізація українського законодавства з європейськими стандартами. В основу яким, на думку дисертанта, було покладено Загальну декларацію прав і свобод людини, яку ухвалила ООН (1948).

Розкриваються основні тенденції взаємодії спеціального підрозділу за кордоном. Слід визначено, що подальший розвиток міжнародної співпраці України цілком логічно ставить її перед необхідністю над гармонізацією національного законодавства та міжнародного права. До основних цілей слід віднести:

- надання гарантій безпеки й істотне зниження ризиків війни проти України;
- зміцнення Україною територіальної цілісності, втрата сепаратизмом силових основ для своєї можливої реалізації;
- зняття енергетичного тиску з боку Росії;
- економічне процвітання та інвестиційний бум;
- зиски для військово-промислового комплексу України;
- надання Україні можливості зміцнитися і набратися сил у відносно «теплих», сприятливих геополітичних умовах.

Розглядаючи зближення України з НАТО фахівці національного Інституту євроатлантичної співпраці акцентують увагу на необхідності контролю над силовими структурами. При цьому нагадують: Києву

потрібно встановити чіткий контроль за власними спецслужбами у зв'язку з тим, що закритий характер діяльності українських розвідувальних відомств (для парламенту та суспільства) суперечить принципам НАТО. Тут доречно згадати про нинішню *прозорість* розвідслужб США з їх тоталітарними підходами до оперативної діяльності і контролем над *найбільш демократичними і об'єктивними у світі ЗМІ*, щоб зрозуміти, про які стандарти в Альянсі йдеться.

Існує декілька підходів до вирішення питання щодо інтеграції України до НАТО. У своїх працях Л.Л. Прокопенко «Актуальні проблеми європейської та євроатлантичної інтеграції України» [8, с. 148], «Про основні засади державної політики у сфері євроатлантичної інтеграції України» та «Про державну програму ЄАІ», розкриває стратегію (зміст і порядок заходів, способи й засоби їх реалізації) та організаційну систему механізму вступу України до НАТО та законодавчого закріплення кінцевої мети України на шляху співпраці з євроатлантичними структурами.

Проект доктрини інформаційної безпеки України передбачає три основні напрями забезпечення державою національного інформаційного суверенітету:

- законодавче визначення стратегічних шляхів розвитку та захисту національних ринків інформаційних та телекомунікаційних послуг на основі єдиної державної політики;
- формування норм, засад і меж діяльності зарубіжних та міжнародних суб'єктів у національному інформаційному просторі;
- визначення та захист національних інтересів у світовому інформаційному просторі та міжнародних інформаційних відносинах [9].

Загалом імплементацію норм міжнародних документів з проблем функціонування Служби безпеки України в українське законодавство не можна вважати завершеною. Її потрібно продовжувати як у межах держави, так і на локальному рівні.

Водночас означений масив нормативно-правових актів нерідко не дозволяє уникнути правових колізій та інших небажаних юридичних явищ. Через це вважаємо цілком актуальним видання єдиного нормативно-правового документа (кодекс, звід, закон).

Підсумовуючи вищесказане, можна зазначити, що національна безпека країни може бути забезпечена або за допомогою могутнього потенціалу стримування, або ж за рахунок участі у впливових потужних організаціях. Зміцнення держави, забезпечення постійного зростання усіх складових могутності країни – політичної, економічної, військової та отримання максимально високих гарантій зовнішньої безпеки можливе лише за умови інтеграції у євроатлантичне співтовариство.

Список літератури:

1. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. акад. НАН України Ю.С. Шемшученка. – К. : ТОВ Видавництво. «Юридична думка», 2007 – 992 с.
2. Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України : Постанова Верховної Ради України від 16 січня 1997 р. № 3/97 // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 10. – Ст. 85.
3. Богданович В.Ю. Теоретичні основи аналізу проблем національної безпеки держави у військовій сфері : моногр. / В.Ю. Богданович. – К. : Основа, 2006. – 296 с.
4. Ліпкан В.А. Національна безпека України: нормативно-правові аспекти забезпечення / В.А. Ліпкан. – К., 2003. – 180 с.
5. Про організаційні заходи зі створення міжреспубліканської служби безпеки : Наказ Керівника Міжреспубліканської Служби Безпеки від 6 грудня 1991 р. № 4 // Держархів СБ України. – Ф. 9. – Спр. 510. – Т. 4. – С. 108–114.
6. Угода про співдружність незалежних держав : Заява Верховної Ради України від 20 грудня 1991 р. № 2003-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 13. – Ст. 180.
7. Про контроль над внутрішніми службами безпеки країнах – членах Ради Європи : Наказ Ради Європи від 26 квітня 1999 р. № 550 (1999) // Офіційна газета Ради Європи. – 1999.
8. Прокопенко Л.Л. Актуальні проблеми європейської та євроатлантичної інтеграції України / Л.Л. Прокопенко // Матеріали регіон. наук-практич. конф. – Д. : ДРІДУ НАДУ, 2004. – С. 148.
9. Проект Доктрини інформаційної безпеки України / Рада національної безпеки і оборони України : [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://www.rnbo.gov.ua/news/930.html>

Статья представляет собой исследование вопроса сотрудничества Службы безопасности Украины. Рассмотрены вопросы юридической природы международных и национальных нормативно-правовых документов функционирования Службы безопасности Украины, а также правоотношения, связанные с защитой государственного суверенитета, конституционного строя, территориальной ценности, а также ряд других важных вопросов.

Международные основы, международные нормативно-правовые акты, Служба безопасности Украины, права, обязанности, задачи Службы безопасности Украины.

The article is a study of the question of cooperation of the Security Service of Ukraine. The problems of the legal nature of international and national legal instruments functioning of the Security Service of Ukraine, as well as legal, related to the protection of state sovereignty, constitutional order, territorial values, as well as a number of other important issues.

International foundations, international regulations, the Security Service of Ukraine, the rights, duties, tasks of the Security Service of Ukraine.